

— Фуліган! — наскочыў ён на Панкратава. — Ты не рэдактар, а фуліган! Ты аўтарытэт камуніста топчаш тут“.

Неўзабаве ў рэспубліканскай прэсе з’явіўся артыкул „Пухавіцкай газэтай кіруюць варожыя людзі!“ Ішоў 36-ы год. Няцяжка здагадацца, што стала зь вясёлым рэдактарам.

Літара „ф“ у цытаваным „фулігане“ наводзіць на думку, што ў беларускай мове ён з’явіўся адносна нядаўна. Напэўна, у расейскай таксама. Скажам, у слоўніку Бракгаўза *хуліган* фігуруе як запазычаны з ангельскай. А этымолог Фасмэр удакладняе — слова паходзіць ад ірляндзкага прозьвішча *Хуліган*.. Энцыклапедыя Брытаніка называе нейкага *Патрыка Хулігана*, які ў 1898 годзе добра *нахуліганіў* у Лёндане. Выходзіць, слова — раўналетак нашага стагодзьдзя.

Што б там ні ўчыніў той бузацёр Патрык, а ягонае імя сёння шырока гуляе па плянэце разам зь піўнымі і футбольнымі, паветранымі, вулічнымі і кампутарнымі, тэлефоннымі і фінансавымі, мясцовымі і заезджымі, айчыннымі й міжнароднымі і яшчэ Бог ведае якімі парушальнікамі грамадзкага спакою — *хуліганамі*.

Хутар

Сяржук Сокалаў-Воюш

Наконт паходжаньня слова *хутар* ёсьць некалькі вэрсіяў. Паводле адной зь іх *хутар* — запазычаньне са старанямецкай, дзе яно мела значэньне часткі акругі, паводле другой — з вугорскай, у якой яно азначала мяжу. У Беларусі *хутары* існавалі з XVI стагодзьдзя. Старадаўнія фальваркі або засьценкі — чым былі не *хутары*?

Ад *хутару* ідуць: *хутаранец*, *хутаранін*, *хутаранка*, *хутарок*, *хутарны*, *хутарскі*, *хутарэц*.

Асаблівае месца ў гэтым шэрагу займае слова „*хутарызацыя*“: перасяленьне сялянаў зь вёсак на *хутары*. Бальшавікі лічылі *хутаранаў* апірышчам самадзяржаўя. А вось самі *хутаране* лічылі сябе апірышчам сваёй сям’і і стваральнікамі ўласнага дабрабыту і дабрабыту краіны. Апантаны ідэяй „купіць зямлі, прыдаць свой кут“, Міхал з Коласавай „Новай зямлі“ марыў пра *хутар*. Тады як героі Мележа, Чорнага, Зарэцкага жыцьцё паклалі на змаганьне з *хутаранамі*. І зьнішчылі *хутаранаў* як дробнаўласьніцкую варожую клясу, а хто супраціўляўся — расстралялі.

Гэта быў пачатак канца дбайнага гаспадараньня на беларускіх абшарах. На зьмену яму прыйшлі калгасы й саўгасы, дзе ўсё было супольнае, гэта значыць — нічыё. А гаспадарлівасьць перавандравала на гэтак званыя прысядзібныя ўчасткі, якія дапамаглі выжыць, але зусім не пасаблялі жыць.

Цемрашал

Сяржук Сокалаў-Воюш

Цемрашал — слова вясёлае. Яно — асноўны атэістычны тэрмін, пры дапамозе якога савецкая прапаганда вяла барацьбу з рэлігійнасьцю масаў. Слова *цемрашал* прыдумаў Кандрат Крапіва на ўзор расейскага „мракобес“. Чаму слова ўзьнікла ў нашым стагодзьдзі — ня ведаю. Ці то раней у Беларусі гэт-

кай зьявы, як *цёмрашальства*, не было, ці то зьява была, ды заставалася безназоўнай.

„*Цёмрашалы* настойліва ўбівалі ў галовы сваіх ахвяр: несупраціўленьне злу, нянавісьць да зброі, сьвяшчэннасьць і непарушнасьць законаў сэкты“ — чытаем прыклад у тлумачальным пяцітамовіку беларускае мовы.

У розныя гады XX стагодзьдзя *цёмрашаламі* ў Беларусі абвяшчаліся розныя людзі: *цёмрашал* Будны, *цёмрашал* Цяпінскі, *цёмрашал* Сваяк. Усе яны былі рэлігійнымі дзеячамі ды працавалі на нашу культуру. А вось рэлігійны дзеяч Сымон Полацкі, які шмат сілаў паклаў на культуру расейскую, *цёмрашалам* не абвяшчаўся.

Вясковыя бабулі на слова *цёмрашал* хутчэй за ўсё нездаўменна паціснуць плячыма — маўляў, пра што гэта?

ЦК

Сяргей Навумчык

У слоўніку беларускай мовы адно слова пачынаецца гэтымі дзвюма літарамі, цк — цкаваць. *ЦК* ж як абрэвіятуры не было ў слоўніках — і, відаць, ужо ня будзе. Хоць на працягу трох чвэрцяў дваццатага стагодзьдзя менавіта *ЦК* вызначаў лёсы людзей і народаў, цкаваў і ўзьялічваў, распачынаў войны і плянаваў перасоўваньне рэк. *ЦК* панаваў дзесяцігодзьдзямі, а сканаў — за адзін жнівеньскі дзень 1991 году.

Для пісьменьніка, акадэміка ці дырэктара заводу ўвайсьці ў склад *ЦК* лічылася больш прэстыжным, чымся ў Вярхоўны Савет — бо ўключэньне ў *ЦК* было найвышэйшаю ступеньню партыйнага даверу. Затое выключэньне з *ЦК* было ня проста стратаю прывілеяў, а прадвесьцем публічнай ці нават фізычнай сьмерці.

Наагул, розных *ЦК* было шмат — у кожнай саюзнай рэспубліцы, акрамя *ЦК* кампартыі і *ЦК* камсамолу, былі яшчэ і *ЦК* галіновых прафсаюзаў. Але ўсе яны былі толькі часткаю бюракратычнае піраміды, на вяршыні якой знаходзіўся *ЦК КПСС* на чале з Палітбюро.

Звычайны беларус слова „цэка“ амаль не ўжываў, бо просты чалавек меў дачыненьні з начальствам зусім іншага маштабу — з брыгадзірам, старшым калгасу, участковым.

Некалі ў энцыкляпэдыі гісторыі Беларусі *ЦК* будзе стаяць ў адным шэрагу з такімі паняццямі, як ЧК і Чарнобыль.

Цнатлівасьць

Андрэй Дынько

Цнота, то бо *чэснота*, спачатку была якасьцю мужчыны, чэснага ваяра. Яе можна было заслужыць сьмеласьцю, разумнай стрыманасьцю, сілай духу, адданасьцю. Пра гэта сьведчыць і лацінскі адпаведнік *цноты*, *virtus*, ад *vir* — мужчына; гэта значыць — „заслуга мужчыны“. Мужчынскае неўнікнёна ставала агульначалавечым, і *цнота* паступова стала абазначаць дабрачэснасьць увогуле, каб урэшце ня ўнікнуць дэвальвацыі ў *цнатлівасьць*, уласьцівасьць хутчэй жаночую.

Добра быць *цнатліваю* дзяўчынаю, кепска быць *цнатлівым* хлопцам.